

**JAMIYAT MADANIYATI VA SUBMADANIYATLAR O‘RTASIDAGI
ZIDDIYATLARNING PSIXOLOGIK TAHLILI**

Dildora Raximova,

Fan va texnologiyalar universiteti

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası kata o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyat madaniyati va submadaniyatlar o‘rtasidagi ziddiyatlarning psixologik mohiyati ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda qadriyatlar tizimi, ijtimoiy identifikatsiya, kognitiv dissonans va globallashuv jarayonlarining mazkur ziddiyatlarga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, submadaniyatlarning shakllanish omillari, ularning dominant madaniyat bilan o‘zaro munosabatlari hamda yuzaga keladigan konfliktlarning psixologik mexanizmlari ochib berilgan. Maqolada ziddiyatlarning ijobiy va salbiy jihatlari falsafiy nuqtai nazardan baholanib, ularni bartaraf etishning ijtimoiy-psixologik yo‘llari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari jamiyatda madaniy uyg‘unlikni ta’minlash va turli ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunishni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: jamiyat madaniyati, submadaniyat, qadriyatlar to‘qnashuvi, ijtimoiy identifikatsiya, kognitiv dissonans, globallashuv, madaniy ziddiyat, psixologik konflikt, ijtimoiy psixologiya, aksiologiya, madaniy xilma-xillik, ijtimoiy integratsiya.

Аннотация. В данной статье на научно-теоретическом уровне анализируется психологическая сущность конфликтов между культурой общества и субкультурами. Исследование освещает влияние системы ценностей, социальной идентификации, когнитивного диссонанса и процессов глобализации на эти конфликты. Также раскрываются факторы формирования субкультур, их взаимодействие с доминирующей культурой и психологические механизмы возникновения конфликтов. В статье оцениваются позитивные и негативные аспекты конфликтов с философской точки зрения и обосновываются социально-психологические пути их разрешения. Результаты исследования служат обеспечению культурной гармонии в обществе и развитию взаимопонимания между различными социальными группами.

Ключевые слова: культура общества, субкультура, столкновение ценностей, социальная идентификация, когнитивный диссонанс, глобализация, культурный конфликт, психологический конфликт, социальная психология, аксиология, культурное многообразие, социальная интеграция.

Abstract. This article analyzes the psychological essence of conflicts between the culture of society and subcultures on a scientific and theoretical basis. The study highlights the influence of the value system, social identification, cognitive dissonance and globalization processes on these conflicts. It also reveals the factors of formation of subcultures, their interaction with the dominant culture and the psychological mechanisms of emerging conflicts. The article evaluates the positive and negative aspects of conflicts from a philosophical point of view and substantiates socio-psychological ways of their elimination. The results of the study serve to ensure cultural harmony in society and develop mutual understanding between different social groups.

Keywords: culture of society, subculture, clash of values, social identification, cognitive dissonance, globalization, cultural conflict, psychological conflict, social psychology, axiology, cultural diversity, social integration.

Kirish. Zamonaviy jamiyat murakkab va ko‘p qatlamli tizim bo‘lib, unda turli madaniy yo‘nalishlar, qadriyatlar va turmush tarzlari birgalikda mavjud. Ushbu tizimda “asosiy madaniyat” (dominant madaniyat) bilan bir qatorda submadaniyatlar ham

shakllanadi. Submadaniyatlar – bu ma’lum ijtimoiy guruhlarning o’ziga xos qadriyatlar, xulq-atvori, til va estetik qarashlarini aks ettiruvchi madaniy qatlamdir. Mazkur maqolada jamiyat madaniyati va submadaniyatlar o’rtasidagi ziddiyatlar psixologik va falsafiy jihatdan tahlil qilinadi.

Jamiyat madaniyati va submadaniyat tushunchasi. Madaniyat tushunchasi insoniyat tarixida eng keng va murakkab bir nechta fanlarning integratsion kategoriyalardan biri hisoblanadi. U ijtimoiy ong, ma’naviyat, qadriyatlar, axloqiy normalar, turmush tarzi, an’analar va ma’rifatni o’zida mujassamlashtiradi. Madaniyat so’zi arab tilidagi مَدَنِي “madaniy” – “shahar hayotiga oid”, “taraqqiy etgan” ma’nosidan kelib chiqqan bo’lib, “qadimdan insonning o’z hayotini ongli ravishda tashkil etish jarayonini anglatgan. Ingliz tilida bu atama “culture” shaklida qo’llanadi va u dastlab “yerga ishlov berish” (lotincha colere) mazmunida ishlatilgan”[1:87] bo’lsa-da, keyinchalik inson faoliyati mahsullarini ifodalovchi keng falsafiy kategoriya sifatida shakllandi. Falsafada madaniyatning bir nechta asosiy talqinlari mavjud. Birinchidan, madaniyat inson faoliyatining natijasi sifatida tushuniladi. A.Toynbi “madaniyatni jamiyatning ijodiy kuchlari tomonidan yaratiladigan ijtimoiy tizim sifatida ko’rsatadi”[2:41] Ikkinchidan, madaniyat ijtimoiy meros, qadriyatlar va an’analar yig’indisi sifatida qaraladi. Yuqoridagi yondashuv Clifford Geertzning “madaniyat – bu odamlar yashaydigan ma’nolar tizimi”[3:113] haqidagi fikrida yaqqol ifodasini topadi. Uchinchidan, madaniyat ma’naviyatning amaliy ko’rinishi sifatida jamiyat a’zolarining ijtimoiy xulq-atvor me’yorlarini belgilaydi Jamiyat madaniyati – bu keng ijtimoiy qatlam tomonidan qabul qilingan umumiy qadriyatlar, me’yorlar va an’analarning yig’indisidir. U ijtimoiy tartibni saqlash, identifikatsiya va ijtimoiylashuv jarayonlarini ta’minlaydi. Submadaniyat jamiyat ichidagi kichik guruhlarning alohida madaniy tizimidir. Ular ko’pincha yoshlar, kasbiy guruhlar yoki muayyan manfaat asosida shakllanadi. Submadaniyatlar dominant madaniyatga moslashishi, undan qisman farqlanishi yoki unga qarshi chiqishi mumkin. Submadaniyat tushunchasi zamonaviy ijtimoiyfalsafiy tahlilda jamiyat ichidagi madaniy xilma-xillik, ijtimoiy differensiallashuv va identifikatsiya jarayonlarini anglashda muhim kategoriya hisoblanadi. Umumiy jamiyat madaniyati doirasida shakllanadigan submadaniyat muayyan ijtimoiy guruh, qatlam yoki avlodga xos bo’lgan qadriyatlar, me’yorlar, xulq-atvor uslublari, ramzlar va kommunikatsiya shakllarining nisbatan barqaror tizimini ifodalaydi. Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan submadaniyat jamiyat madaniyatiga qarama-qarshi emas, balki uning ichki tarkibiy qismi sifatida vujudga keladi.

Ziddiyatlarning kelib chiqish omillari. Jamiyat madaniyati va submadaniyatlar o’rtasidagi ziddiyatlar bir qator omillar bilan bog’liq:

Muxokama va natijalar. 1. Qadriyatlar to’qnashuvi - Dominant madaniyat barqarorlik va an’analarni ustuvor deb bilsa, submadaniyatlar yangilik, erkinlik va

individualizmni ilgari surishi mumkin. Bu esa qarama-qarshiliklarni yuzaga keltiradi. Qadriyatlar to‘qnashuvi – bu turli ijtimoiy guruhlar yoki shaxslar o‘rtasida qadriyatlar, e’tiqodlar, axloqiy me’yorlar va hayotiy maqsadlarning mos kelmasligi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik holatdir. Bu hodisa ayniqsa globallasuv, urbanizatsiya va axborot oqimining kuchayishi sharoitida yanada keskinlashmoqda. Amerikalik psixolog Leon Festinger tomonidan ilgari surilgan kognitiv dissonans nazariyasiga ko‘ra, insonning ichki qadriyatlari tashqi muhitdagi qadriyatlar bilan mos kelmaganda psixologik noqulaylik yuzaga keladi. Shaxs bu dissonansni kamaytirish uchun:

- o‘z qarashlarini o‘zgartiradi,
- yoki qarama-qarshi muhitdan uzoqlashadi.

Madaniy pluralizm va an’anaviylik ziddiyati - Zamonaviy jamiyatda an’anaviy qadriyatlar (masalan, kollektivizm, ijtimoiy tartib) bilan yangi qadriyatlar (individualizm, erkinlik) o‘rtasida qarama-qarshilik kuchaymoqda. Bu ayniqsa yoshlar submadaniyatida yaqqol ko‘rinadi.

Globallasuv natijasida turli madaniyatlar o‘zaro aralashib, yangi qadriyat tizimlarini yuzaga keltiradi. Bu jarayon esa mahalliy qadriyatlar bilan qarama-qarshilikni kuchaytiradi.

Globallasuv – bu iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot jarayonlarining jahon miqyosida o‘zaro bog‘lanishi va integratsiyalashuvi jarayonidir. Bu tushuncha zamonaviy ijtimoiy fanlarda markaziy o‘rin tutadi.

Globallasuv natijasida madaniyatlar o‘zaro aralashadi. Masalan:

- G‘arb pop-madaniyati butun dunyoga tarqalmoqda
- Milliy taomlar, kiyimlar va san’at shakllari global miqyosda ommalashmoqda

Amerikalik sotsiolog George Ritzer “McDonaldizatsiya” tushunchasini kiritib, globallasuv natijasida madaniyatlarning bir xil qolipga tushib borishini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, qarama-qarshi jarayon – madaniy xilma-xillikni saqlash harakati ham kuchaymoqda.

• Identitet inqirozi - inson global va milliy qadriyatlar o‘rtasida ikkilanadi
• Individualizm kuchayishi - shaxsiy erkinlik va o‘zini ifoda etish qadriyatlari kengayadi

• Stress va moslashuv muammolari - tez o‘zgaruvchan muhit psixologik bosimni oshiradi

Psixologik nuqtai nazardan, bu jarayonlar qadriyatlar to‘qnashuvini kuchaytiradi.

- Internet foydalanuvchilari soni milliardlab kishilarga yetgan
- Google, Meta Platforms kabi kompaniyalar global axborot oqimini boshqarishda muhim rol o‘ynaydi
- Ijtimoiy tarmoqlar madaniyat va qadriyatlarning tez tarqalishiga xizmat qiladi

Bu jarayon “axborot globallashuvi” deb ataladi.

- Xalqaro tashkilotlar roli kuchaydi, masalan United Nations
- Davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ortib bormoqda
- Global muammolar (iqlim o‘zgarishi, migratsiya, xavfsizlik) hamkorlikni talab qiladi

Globallashuv – bu murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u jamiyatning barcha sohalariga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, globallashuv nafaqat iqtisodiy yoki texnologik hodisa, balki inson ongini, qadriyatlar tizimini va ijtimoiy munosabatlarni tubdan o‘zgartiruvchi omildir.

Aksiologik (qadriyatlar falsafasi) yondashuv - Aksiologiya nuqtai nazaridan qadriyatlar sub’ektiv va tarixiy xarakterga ega. Friedrich Nietzsche qadriyatlarni inson tomonidan yaratilgan va o‘zgaruvchan hodisa sifatida talqin qiladi. Demak, to‘qnashuv – bu qadriyatlarning evolyutsion jarayonidir. **Aksiologiya** (yunoncha *axios* – qadriyat, *logos* – ta’limot) falsafaning qadriyatlar tabiatini, ularning kelib chiqishi, tuzilishi va jamiyat hayotidagi o‘rnini o‘rganadigan sohasidir. Aksiologik yondashuv esa ijtimoiy hodisalar, xulq-atvor va madaniyatni qadriyatlar tizimi orqali tahlil qilishni nazarda tutadi. Nemis faylasufi Heinrich Rickert qadriyatlarni ilmiy bilishning asosiy mezon sifatida ko‘rib, ularni tabiat fanlaridan farqli ravishda ijtimoiy fanlarning markaziga qo‘ygan.

Har bir madaniyat o‘z qadriyat tizimi asosida rivojlanadi. Aksiologik yondashuvga ko‘ra, qadriyatlar to‘qnashuvi quyidagi sabablarga ega:

- turli qadriyat tizimlarining mos kelmasligi
- qadriyatlar ierarxiyasidagi farqlar
- tarixiy va madaniy tafovutlar

Bu yondashuv konfliktni salbiy hodisa emas, balki qadriyatlarning qayta ko‘rib chiqilishi va yangilanishi sifatida talqin qiladi.

Zamonaviy falsafa va ijtimoiy fanlarda aksiologik yondashuv quyidagi xulosalarni ilgari suradi:

- qadriyatlar jamiyat rivojining asosiy drayveri hisoblanadi
- ular ijtimoiy ong va madaniyatning yadrosini tashkil etadi
- qadriyatlar o‘zgarishi ijtimoiy transformatsiyaga olib keladi

Aksiologik yondashuv ijtimoiy hodisalarni chuqur anglashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. U qadriyatlarning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ham ochib beradi. Ushbu yondashuv orqali jamiyatdagi ziddiyatlar, ayniqsa qadriyatlar to‘qnashuvi, yanada chuqurroq va tizimli ravishda tahlil qilinadi. Bu yondashuvga ko‘ra, har bir madaniyat o‘z qadriyat tizimiga ega va uni boshqa tizim bilan solishtirib baholash to‘g‘ri emas. Shu sababli qadriyatlar to‘qnashuvi ko‘pincha noto‘g‘ri baholash va tushunmovchilik natijasida yuzaga keladi.

Xulosa. Jamiyat madaniyati va submadaniyatlar o‘rtasidagi ziddiyatlar tabiiy va muqarrar hodisa hisoblanadi. Ular bir tomondan ijtimoiy keskinlikni yuzaga keltirsa, boshqa tomondan jamiyat rivojining muhim omili bo‘lib xizmat qiladi. Psixologik va falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, bu ziddiyatlarni to‘g‘ri boshqarish orqali ijtimoiy uyg‘unlikka erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: «Xalq merosi», 1993,190-b.
3. Abdullayev M. Madaniyatshunoslik asoslari. – Farg‘ona, 1998
4. Gulmetov E., Mavrulov A. Madaniyatshunoslik (ma‘ruzalar matni) T., 2001.
5. Karimov I. A. Ma‘naviyat, falsafa va hayot. – T.: «Fan», 2001.
6. Murodov M., Qoraboyev U., Rustamova R. Etnomadaniyat. -T.: Adolat, 2003.
7. Mo‘min S. Muloqot mezon. – T.: «Yangi asr avlodi», 2004
8. Umarov E., Abdullayev M. Ma‘naviyat asoslari. -T.: Sharq, 2005.
9. Saidov A. X. Madaniyat falsafasi asoslari. -Toshkent: TDShI nashriyoti, 2018.
10. Qodirova D. Globalizatsiya va madaniy identifikatsiya muammolari. – “Falsafa va hayot”, №2, 2022.
11. <https://oyina.uz/uz/teahouse/1808>